

A NEMZETI IDENTITÁS REPREZENTÁCIÓJA A SIKERES TÖRTÉNELMI REGÉNYEKBEN

Vincze Orsolya

PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Pszichológia Intézet – vinor@stud.btk.pte.hu

Kőváriné Somogyvári Ildikó

PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Pszichológia Intézet

Azt a folyamatot, illetve a folyamat eredményeként létrejövő tudati képződményt, melynek során egy csoport megalkotja a számára jelentéssel bíró dolgok univerzumát, Moscovici (1961) nyomán szociális reprezentációnak nevezik. A szociális reprezentációnak identitásképző funkciója is van. Ez egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a csoport minden tagja osztozik ezekben a reprezentációkban, másrészt abban, hogy a csoport meghatározza tagjai számára, hogy a különböző reprezentációk között milyen kapcsolatot létesíthet; vagyis korlátozza az asszociációs szabadságot, ezáltal előír egy, a csoportra jellemző olyan szemléleti módot, amely mentén a csoport megkülönböztetheti magát más csoportoktól (Breakwell, 1993).

A szociális reprezentációk a csoportban zajló interakciók során jönnek létre. A cselekvéses helyzetekhez való kötöttségükkel összefügg, hogy a reprezentációk gyakran narratív formában jelennek meg. Az elbeszélő forma különösen jellemző a csoport múltjára, történetére vonatkozó reprezentációk fenntartására és átdolgozására. Ezek a narratívumok biztosítják a csoport történetiségét és időbeni folytonosságát (Bruner és Fleischer-Feldman, 1996, László, 1997, László és munkatársai, 2002).

Assmann (1999) az elbeszélés és identitás kapcsolatát az emlékezet szempont-

jából vizsgálja. Nézete szerint minden csoportnak ki kell alakítania az emlékezés kultúráját, mely szükséges ahhoz, hogy a csoport folytonossá tegye identitását. Minden kultúra létrehozza saját konnektív struktúráját, egyfajta közös tapasztalati és cselekvési teret, amelyben megjelenő élmények később emlékekké válnak, így kapcsolva össze a jelent a múlttal.

Assmann (1999) az emlékezet kommunikatív és kulturális formáinak megkülönböztetésével lehetőséget nyújt arra, hogy betekintést nyerjünk a konnektív struktúra kialakulásának folyamatába. A kommunikatív emlékezeti forma szigorúan időhöz kötött, amelyben a csoport tagjai kollektív élményeikre az aktív kommunikáció révén emlékeznek. Az emlékezet ezen formája az idők során jön létre, és hordozóival együtt tűnik el. Assmann körülbelül negyven évben határozza meg azt az időintervallumot, amely során a csoport tagjainak emlékező-képessége kikerül az aktív kommunikáció színteréről, és átadja helyét a múlt szimbolikus alakzatainak, azaz a kulturális emlékezet formáinak. A kulturális emlékezet feladata a múlt tárgyiasított alakzatokban való konzerválása.

Míg az archaikus társadalmakban a konnektív struktúra koherenciáját a rítusok határozták meg, az írásbeliség megjelenésével a rítus átadta helyét a textuális for-

máknak. Ennek megfelelően, amíg a törzsi társadalmakban a hagyományörzést a rítusok ismétlése szolgáltatta, azt az írásos társadalmakban a kanonikus szövegek biztosítják. Ezekben a kultúrákban a hagyományörzés egyik formája tehát a kanonikus szövegekre való emlékezés. Mind a kommunikatív, mind a kulturális emlékezeti hagyományozás szempontjából az elbeszélő funkciónak kitüntetett jelentősége van. Sperber (1990) és Rubin (1995) a rítus, illetve a szájhagyomány kapcsán a narratív forma kognitív ökonómiájáról, az elbeszélés megjegyzésének és kommunikációjának gazdaságosságáról beszél, míg mások, mindenekelőtt Ricoeur (1984–85) az emberi tapasztalat és az elbeszélés izomorfiáit hangsúlyozzák.

A kulturális emlékezet narratívumai a csoport identitásának nemcsak átörökítői, hordozói, hanem egyszersmind a csoport-identitás jellemzőinek kifejezői is. Igaz ez a hivatásos krónikások vagy történészek által megörökített csoporttörténetekre, de ugyanígy igaz a csoport történetéről írott fiktív elbeszélésekre is. Sőt, utóbbiak, azáltal, hogy a fikció szabadságára építve nyíltan a befogadói azonosulásra építenek, megjelenítik a csoport kívánatos identitásmintáit. Ez a jelenség elsősorban a kultúr-nemzeteknél figyelhető meg (Elias, 1987). A kultúr-nemzetek azon csoportja esetében, ahol a nemzeti fejlődés sajátos akadályokba ütközött – mint amilyen a magyar nemzet is –, a történelmi regényeknek megnövekedett szerepük van a nemzeti identitás formálásában.

Egyrészt olyan irodalmi műveknek tekinthetők, melyek hasonló tulajdonságokkal rendelkeznek, mint a kanonikus szövegek: egy népcsoport múltját meghatározott, fennmaradását segítő, pozitív formában rögzítik – ezáltal a kulturális emlékezet részének tekinthetők. Másrészt olyan azonosulási mintákat is biztosítanak, amelyek

hozzáségítik a csoporttagokat a pozitív nemzeti identitás kialakításához. A történelmi regények kanonikus funkcióját erősíteni látszik az is, hogy az iskolás gyerekek számára ezek kötelező olvasmányok.

Ugyanakkor ezek a regények inkább az érzelmek, azonosulások révén hatnak a nemzeti identitásra, mintsem a nemzetről való tudás magasabb szintjén. Ez utóbbi azért sem volna lehetséges, mivel a történelmi regények nem azonosak a történetek történeteivel, hanem fikciók – de ugyanúgy alá vannak rendelve a csoport érdekeinek, mint a történettudomány.

A modern társadalmakban a kulturális és a kommunikatív emlékezet közötti határ elmosódott. Az írásos helyekhez és tárgyakhoz kötött történelmi hagyomány újra és újra kommunikatív átértelmezésre kerülhet, vagyis szociális reprezentációs folyamatok tárgyává válhat. A fikciós műfajokban a kultiváció jelenti egy elbeszélésnek a csoportidentitás szempontjából megnyilvánuló aktuális jelentőségét. A tartósan népszerű, sikeres történelmi regények ezért a csoport számára tartósan fontos identitásmintázatokat tükröznek.

A vizsgálat

Vizsgálatunkban a két legnépszerűbb magyar történelmi regényt, Gárdonyi Géza *Egri csillagok* és Jókai Mór *A köszívű ember fia* című művét elemeztük.¹ A vizsgálat célja annak felderítése volt, hogy a nemzeti identitás szociális reprezentációja hogyan jelenik meg a szereplők cselekedetein keresztül.

¹ A magyar történelmi regények kiadási gyakorisági adatainak összegyűjtéséért Boka Gábornak, az OSZK munkatársának tartozunk köszönettel. Az olvasási gyakoriságra vonatkozó adatokat Nagy Attila, az OSZK osztályvezetője bocsátotta rendelkezésünkre. Az *Egri csillagok* és *A köszívű ember fia* mindkét adatsorban az első két helyet foglalja el.

Módszer

A regények elemzéséhez az Atlas-ti nevű tartalomelemző programot használtuk. A program kétféle elemzési eljárásához nyújt lehetőséget: egy szövszintű és egy magasabb, koncepciószintű elemzéshez. A szövszintű elemzésben a program automatikusan kódol bizonyos, a vizsgálatvezető által meghatározott szavakat, míg a másik szinten a vizsgálat kérdésfeltevésének megfelelően egy előzetes koncepció alapján manuálisan történik a szöveg kódolása.

Első lépésként, a szövszintű elemzésben kigyűjtöttük azokat a szereplőket, akik az előfordulási gyakoriságuk alapján központi szerepet játszhatnak a nemzeti identitás szempontjából. A következő lépésben a kigyűjtött szereplőket szövegkörnyezetükkel együtt további kódolásnak vetettük alá. Olyan kódokat fogalmaztunk meg, amelyek alapján a szereplők cselekedetei a vizsgálat céljának megfelelően kódolhatóvá váltak. A cselekvések minősítése aszerint történt, hogy milyen tulajdonságokra épülnek, ill. milyen eredménnyel járnak.

A kódolásnál a következő szempontokat követtük:

- egy jelenetben belül egy szereplőnél egy viselkedéstípust csak egyszer jelöltünk,
- ugyanabban a jelenetben ugyanaz a szereplő kaphatott még egy viselkedéskódot, ha az különbözött az előbbitől,
- azonos szereplő más jelenetben szerepelhetett ugyanazzal a viselkedéskóddal.

Eredmények

A tartalomelemzés során mindkét regényben természetes módon a szereplők előfordulási gyakoriságával egyenes arányban nőtt a kódolható viselkedések száma. Ugyanakkor a két regény elemzésében némileg eltérő szempontokat alkalmaztunk, ezért az eredményeket regényenként mutatjuk be.

a) Egri csillagok

A regény leggyakrabban előforduló szereplői a férfiak között Bornemissza, Dobó, Mekcsey és Török Bálint, a nők között kimagaslóan Cecey Éva. (1. táblázat)

szereplő	gyakoriság
Bornemissza Gergely	929
Dobó István	744
Mecsey István	262
Török Bálint	211
Cecey Éva	186
Egri nők (kivéve Cecey Évát)	294

1. táblázat

Minden, nagy gyakorisággal előforduló szereplő viselkedése egyértelműen pozitív tulajdonságokra utal. A viselkedések mögött leggyakrabban meghúzódó tulajdonságok az erő, a kreativitás és tanulás, a tapasztalat és bölcsesség és a morális szilárdság. A viselkedések tulajdonságok szerinti kódolását az alábbi példák szemléltetik:

Tanulás

„Gergely megállt. Megnézte a puskaport és a kanócot, s a fejét rázta.

– Talán nem jó? – kérdezte Dobó.

– Jónak elég jó – felelte Gergely –, de én engedelmet kérek, hogy azon a bástyán, amelyiken leszek, magam készíthessem a bombákat.

– Mondd meg őszintén, ha tudsz jobbat! Te tudós ember vagy, és itt a vár védelme a fő, nem a mellékes tekintetek.

– Hát én jobbat tudok – mondotta Gergely. – Ezek a régi bombák sutorognak, ugrálnak, elpukkannak, aztán végük. Én magot teszek beléjük.

– Micsoda magot?

– Kis bombát, rézporba kevert olajos csepűt, vasport és egy darab kén. Az én bombám csak akkor kezdi a munkát, amikor elsült.

Dobó visszakiáltott a bombakészítőknek: – Hagyjátok abba a munkát! Bornemissza főhadnagy úr vissza fog ide térni, és aszerint dolgozzatok amint ő parancsolja.”

Erő

„Itt vagy már? – kiáltott Zoltay. – Nem történt bajod?

Gergely a fejével intett, hogy nem.

– Leszúrtad a törököt?

Gergely a fejével intett, hogy le.

– Gyere a szívemre, te kis hős! – kiáltotta Zoltay lelkesen. És összeölelgette a tizenöt esztendő fiút, aki az imént tette le a vitézség próbáját.”

Erkölc

„A kaftánok között Török Bálintnak jutott a legértékesebb. Bokáig erő, nehéz, sárga selyem volt az. A többi kaftán mind egyforma ibolyaszínű volt, és narancsszín sárga selyembélésű. Az az egy napraforgószínű selyem volt, és habos fehér selyem a bélése. Maga az aranyfonalakból szőtt öv olyan szárazott aprólék munka, hogy egy emberéletbe kerülhetett, míg elkészült. A gombok rajta, a nyaktól az övig, gyémánttal körözött aranygombok. Hogy a házbellek összefutottak az ajándék csodájára, Török Bálint mosolyogva rázta a fejét. – Jó lesz paplannak.”

Tapasztalat

„Kapitány uram – mondotta a sarkantyúját összepöndítve –, vagy kétszázan kimenénk az éjjel.

– Hová a pokolba?

– Maklárra.

– Maklárra?

– Jó estét mondani a töröknek.

Dobó jókedvűen simított egyet a bajuszán. Aztán az ablakzugba lépett. Mekcseynek utána kellett lépnie.

– Hát – így felelt Dobó –, nem bánom.

A vár népére biztató az efféle.

– Éppen azért gondoltam magam is.

– Ha nagy a harci kedv, jól fog a kard.

De téged nem eresztelek el.

Mekcsey megrándult. Dobó nyugodtan nézett rá.

– Te olyan vagy, mint a bika. Beleöklesz minden fába, s egyszer csak majd nem tudod kihúzni a szarvadat. Pedig neked vigyáznod kell a fejedre, hogy ha én el talállok esni, azonnal átvedd a vezérséget. Ezt csak neked mondom.”

A kódolt tulajdonságok azonban a férfi szereplők között egyenlőtlenül és egyoldalúan jelentek meg (2. táblázat).

A statisztikai elemzés eredményeképpen három viselkedési forma esetében szignifikáns eredményeket kaptunk. Bornemissza Gergelynél a tanulás ($c^2 = 20,667$), Dobó Istvánnál a tapasztalat ($c^2 = 39,361$), míg Török Bálintnál az erkölcs alapú viselkedés ($c^2 = 7,882$) egyértelműen tipikusnak mondható (mindhárom esetben $p < 0,05$). Mekcsey Istvánnál külön nem végeztünk statisztikai próbát, mivel nála csak egyetlen viselkedési forma jelent meg (erő alapú viselkedés).

szereplő

	<i>viselkedés</i>			
	Erő	Tanulás	Tapasztalat	Erkölc
Bornemissza	2	20		
Dobó	1		55	
Mekcsey	4			
Török	4	2		11

2. táblázat

A női szereplők esetében a feminin és maskulin viselkedések megjelenését elemeztük. Tekintettel arra, hogy a regény témája a török elleni harc, nem meglepő, hogy a nők esetében magas az agressziót kifejező, maskulin viselkedés aránya. Ugyanakkor a nők a női sztereotípiának megfelelő nőiességüket is megőrzik. Olyan akciókat hajtanak ugyanis végre, amelyekben az eredetileg feminin viselkedési formákat kreatív módon maskulin viselkedési formákba transzformálják. Jellegzetes példája ennek, hogy amíg a csata előtt az asszonyok a velük szemben elvárt viselkedésnek megfelelően gulyást főztek, és azt tették az uruk elé az asztalra, a csata közben ezt a képességüket felhasználva hatalmas üstökben szurkot főztek, és azt vitték ki a férfiaknak a vár falára – vagy közvetlenül a török nyakába.

b) A kőszívű ember fiai

A szereplők előfordulási gyakoriságára vonatkozó adatokat a 3. táblázat tartalmazza. A forradalmárok oldalán zömében magya-

rok, a Habsburg-pártiak oldalán zömében nem magyarok sorakoznak.

A szereplőkhöz kapcsolódó viselkedések, illetve e viselkedésekben kifejeződő tulajdonságok elemzésére a korábbihoz képest némileg kibővített kategóriarendszert használtunk (4. táblázat).

A tulajdonságkészlet kibővült az autonómia, az autoritás és az emocionalitás tulajdonságaival, illetve az egyes tulajdonságdimenziókban negatív tulajdonságok is megjelentek, például a pozitív kognitív tulajdonságokat, a tudást, a kreativitást és a bölcsességet kiegészítették olyan negatív tulajdonságok, mint az álnokság és a ravaszság. Az egyes viselkedéscsoportokon belül tehát a kódok tovább oszthatók aszerint, hogy pozitív vagy negatív értékkel rendelkeznek.

A *kőszívű ember fiai* esetében az eredmények nem az egyes szereplők szintjén értelmezhetők, inkább a csoport és a tagjai által közvetített tulajdonságai azok, amelyek az értelmezés szempontjából relevánsak (5. táblázat).

magyarok/ forradalmárok	gyakoriság	Habsburg-pártiak nem-magyarok/ gyakoriság	
Richárd	739	Alfonsine	121
Ödön	319	Antoinette	65
Jenő	180	Rideghváry	93
Zebulon	179	Palvicz	66
Edit	156	Szalmás	66
Pál	108		
Baradlayné	76		

3. táblázat

KOGNITÍV	szerzett tudás, cselszövés, tapasztalat
MORÁLIS	becsület, segítség, önfeláldozás, hűség, kétszínűség
ERŐ	bátorság-virtus, fizikai erő, kitartás, passzivitás, gyávaóság
AUTONÓMIA	függetlenség, külső segítség, behódolás
AUTORITÁS	vezetés, hatalom
EMOCIONALITÁS	impulzivitás, büntudat, bosszú, rosszindulat

4. táblázat

Mindkét csoporton belül korreláció van a nevek említési gyakorisága és a kapott kódok gyakorisága között. A magyar csoporton belül a korrelációs együttható értéke 0,925 ($p=0,001$), míg a nem-magyar csoportnál 0,814 ($p=0,093$). A pozitív és negatív tulajdonságok eloszlását illetően világos képet mutat a 6. táblázat. (köv. oldalon)

Az ERŐ és az AUTONÓMIA kivételével valamennyi tulajdonságkategória esetében szignifikáns különbség mutatkozott a magyar/forradalmár illetve nem magyar/Habsburg-párti csoport között.

A szereplők cselekvései nemcsak annak a tulajdonságnak a pozitív vagy negatív

értéke szerint oszthatók tovább, amelyiket egy adott cselekvés kifejez, hanem annak alapján is, hogy egy adott cselekvés kimenetele pozitív vagy negatív-e, vagyis sikerrel vagy kudarcjal járt-e a cselekvést végző személy szempontjából. Előnyhöz jutott-e általa, vagy hátrány érte. Ez a felosztás lehetőséget ad annak elemzésére is, hogy a két csoportot az író mennyire mutatja be sikeresnek vagy sikertelennek; illetve hogy a siker és kudarc attribúciója milyen tényezőkre vezethető vissza. Minél sikeresebb egy szereplő a regényben, annál érdekesebbek azok a díszpozíciók – az elfogadás szempontjából –, amelyek az adott szerep-

	kód	magyarok/ forradalmárok	nem-magyarok/ Habsburg-pártiak
KOGNITÍV	kreativitás	9	0
	szerzett tudás	2	0
	cselszövés	0	13
MORÁLIS	becsület	12	0
	önfeláldozás	5	0
	hűség	5	0
	segít	10	0
	kétszínűség	0	8
	árulás	0	4
ERŐ	bátorság, virtus	21	2
	fizikai erő	5	1
	kitartás	2	0
	passzivitás	2	0
	gyávaság	14	5
AUTONÓMIA	függetlenség	5	0
	behódolás	2	0
	külső segítség	1	1
	hiszékenység	4	0
AUTORITÁS	vezet	7	0
	hatalom	0	3
EMOCIONALITÁS	bűntudat	1	0
	rosszindulat	0	4
	bosszú	0	11
	impulzivitás	3	1
összesen:		110	53

5. táblázat

lőre jellemzőek. A cselekvés értéke ezáltal két szinten határozható meg. Először magának a cselekvésnek is van egy értéke, amit a viselkedések, illetve tulajdonságok fenti csoportosítása mutat meg. Ez az adott kultúra által meghatározott; valójában csak ez nevezhető értéknek a szó eredeti értelmében. Másodszer a cselekvésnek értéket ad az is, hogy pozitív vagy negatív kimenetellel zárulnak. Az érték mindkét szint esetében az identitás szempontjából határozható meg, tehát az érték az, ami az identitást pozitív irányban erősíteni tudja.

A cselekvések kimenetel szempontjából történő elemzése nehezebb, mivel azoknak a szereplőre gyakorolt hatása legtöbbször a regény folyamán csak később mutatkozik meg. A tulajdonságok szempontjából több olyan cselekvést is kódoltunk, amelyeket a kimenetel szempontjából nem lehetett biztosan azonosítani, ezért itt kevesebb kódolt tétel jelenik meg. A táblázatból látható, hogy a kódok bizonyos része csak az egyik csoportnál jelenik meg, és hogy a magyar szereplők főként pozitív kódokkal szerepelnek.

viselkedés	magyarok/ forradalmárok		nem-magyarok/ /Habsburg-pártiak		χ^2 próba eredményei
	pozitív	negatív	pozitív	negatív	
KOGNITÍV	11	0	0	8	$\chi^2=19$ $p<0,001$
MORÁLIS	32	0	0	12	$\chi^2=44$ $p<0,001$
ERŐ	28	16	3	5	$\chi^2=1,921$ $p=0,16$
AUTONÓMIA	5	7	0	1	$\chi^2=0,677$ $p=0,411$
EMOCIONALITÁS	0	4	0	16	
AUTORITÁS	7	0	0	3	$\chi^2=10$ $p=0,002$
ÖSSZESEN	83	27	3	45	$\chi^2=65,724$ $p<0,001$

6. táblázat

csoport	kimenetel		χ^2 próba eredménye
	pozitív	negatív	
magyarok/forradalmárok	80	24	$\chi^2=24,383$ $p<0,001$
forradalmárok/Habsburg-pártiak	19	33	

7. táblázat

A szereplők cselekedeteinek kimenele szempontjából történt összehasonlítás eredményeit a 7. táblázat tartalmazza.

A khí-négyzet próbával való elemzés szerint a csoporthoz tartozás és a cselekvések kimenetele között szintén van kapcsolat ($p < 0,001$); a magyar szereplők tettei inkább pozitív kimenetellel járnak, míg a nem-magyaroké inkább sikertelenek.

A magyar szereplőkből kirajzolódó kép jelzi, hogy a csoport jó célokért küzd (MORALITÁS, becsület), jó belső képességekkel (KOGNITÍV, kreativitás), de független-ségi törekvésük nem elég erős: vannak közöttük, akik félnek felvállalni a feladatot, és ez utóbbiak okozzák magának a forradalom bukását.

Értelmezés

Ricoeur (2001) a narratív közvetítés önmegértés-jellegét hangsúlyozza. Önmagunk azonosítása, azonosnak lenni önmagunkkal, egyben mindig feltételezi a másikkal való azonosulást, amely történeteken, elbeszéléseken keresztül jön létre. A narratív közvetítés szerepe az identifikáció révén kialakult személyiségalakzatok változatainak megalkotása, vagyis az Én harmadik személyű konstrukciója. Ennek megfelelően egy elbeszélés sikerességének záloga nemcsak tartalmában vagy formai sajátosságaiban rejlik, hanem pszichológiai kompozíciójában is. Az *Egri csillagok* sikerének egyik záloga, hogy főszereplői a magyar nemzeti identitás szempontjából kitüntetett tulajdonságokat (erő, tudás, alkotás, bölcsesség, erkölcsiség) idealizáltan képviselnek. A regény témája, a hősiesség harc, a győzelmes múlt felelevenítése is minden bizonnyal közrejátszik a regény tartós népszerűségében. Ez azonban önmagában még kevés volna a sikerhez. A táblázatban jól látszik, hogy a pozitív tulajdonságok az erő kivételével a szereplők között egyenlőtlenül oszlanak el. Bor-

nemissza a tanulást és kreativitást, Dobó a tapasztalatot és bölcsességet, Mecsek az erőt, Török Bálint az erkölcsi szilárdságot képviseli cselekedeteivel. Értelmezésünkben azt valószínűsítjük, hogy ez a kompozíciós eljárás, amit a regény szociálpszichológiai kompozíciójának nevezünk, jelentős mértékben járul hozzá a regény tartós sikeréhez. A regény, kihasználva az elbeszélés azonosulásra csábító kapacitásait, a cselekvésekbe kódolt csoporttulajdonságok olyan idealizált és leegyszerűsített mintáit kínálja, ami megkönnyíti az azonosulást. Másrészt, legalább ilyen hangsúllyal, a szereplőknek a kompozícióban vállalt egyoldalúsága narratív eszközökkel teszi hangsúlyossá, hogy együttesen alkotnak egy csoportot, és az olvasóban az együttesen képviselt tulajdonságokból összeálló nemzeti identitást erősítik meg.

A *köszívű ember fiaiban* a saját csoport és az idegen csoport idealizált szembeállítása valósul meg, bár a regény „hihetőségét” emeli, hogy a magyar szereplőknek is vannak negatív értékű és kimenetelű tetteik. Jókai tehát nem ábrázolja a magyar szereplőket abszolút pozitívan; a másik oldalról ennek ellenkezője nem mondható el, mivel a nem-magyar szereplők (Palvitzot kivéve) csak negatív értékű cselekvésekkel szerepelnek a műben. Ez beilleszthető abba, ahogyan az emberek általában gondolkodnak a saját és a másik csoportról: valószínűleg a csoport tagjai inkább reflektálnak a saját csoport – kevés – negatív vonására, mint a másik csoport pozitív tulajdonságaira.

A magyarokról alkotott pozitív kép összetevői a bátorság-virtus, a becsület, a segítségnyújtás, kreativitás, demokratikus vezetés. A negatív értékű kódok közül a gyávaság a leggyakoribb, két szereplőhöz kötve. Emellett a hiszékenység, passzivitás, behódolás fordul még elő – mindkettő az ERŐ és AUTONÓMIA tárgykörébe tartoznak, és ezek esetén a pozitív előfordulá-

sok nem is tudják ellensúlyozni a negatívakat. Ha az attribúció oldaláról közelítjük meg ezeket az eredményeket, azt mondhatjuk, hogy a magyarok jó célokért küzdenek (morális), jó képességekkel (kognitív); függetlenségi törekvésük nem elég erős, és vannak köztük, akik félnek felvállalni a feladatot, és ez utóbbiak okozzák magának a forradalomnak a bukását. Bár a forradalom elbukik, a regényben a magyar szereplők tettei nagyrészt pozitív kimenetellel járnak, vagyis a cselekvő szempontjából sikeresek. Jókai tehát egy, a magyarok számára *negatív végkifejletű történelmi eseményt* úgy mutat be, hogy a magyar szereplők általában számunkra *pozitív kimenetelű tetteket* hajtanak végre, míg a nem-magyarok cselekedetei inkább rosszul végződnek (a cselekvő szempontjából). Vajon ez a mintázat megfelel-e a „vesz-

tettünk, de győztünk” narratív sémának, amit László és munkatársai (2002) a kortárs történelmi elbeszélésekből hiányoltak? Aligha tévedünk, ha erre a kérdésre nemleges választ adunk. Az elbeszélő séma itt a „győztünk (kognitívan és morálisan), de veszítettünk” klasszikus mintáját követi. Ezt a sémát erősíti a történet szociálpszichológiai kompozíciója. A saját csoportnak az ellenséges csoporttal szemben kontrasztosan idealizált bemutatása a valóságos győzelemhez képest nemcsak a *kognitív* és *morális* győzelmet biztosítja, de egyszersmind elfogadhatóvá, mi több, vonzóvá teszi a felkinált csoport-identitást.

Kulcsszavak: *szociális reprezentáció, nemzeti identitás, narratív pszichológia, irodalmi sikeresség, Egri csillagok, A köszívű ember fia*

IRODALOM

- Assmann, Jan (1999). *A kulturális emlékezet*. Atlantisz, Budapest
- Breakwell, Glynis Marie (1993). Social Representation and Social Identity. In: *Papers on Social Representations*. 2, 3, 198–217.
- Bruner, Jerome (2001). A gondolkodás két formája. In: László János – Thomka Beáta (szerk.) *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. 15–27. Kijárat, Bp.
- Bruner, Jerome – Fleischer-Feldman, Carol (1996). Group Narrative as a Cultural Context of Autobiography. In: Rubin, David C. (ed.). (1996). *Remembering Our Past: Studies in Autobiographical Memory*. 291–317. Cambridge University Press, New York
- Elias, Norbert (1987). *A civilizáció folyamata*. Gondolat, Budapest
- Moscovici, Serge (1961). *La psychoanalyse: son image et son public*. PUF, Paris.
- László János (1997). Narrative Organization of Social Representations. *Papers in Social Representations* 6, 2, 155–172.
- László János – Ehmann Bea – Imre O., (2002) Történelem történetek: a történelem szociális reprezentációja és a nemzeti identitás. *Pszichológia*, 22, 147–162.
- Ricoeur, Paul (2001). A narratív azonosság. In: László János – Thomka Beáta (szerk.) *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. 15–27. Kijárat, Budapest
- Ricoeur, Paul (1984–85). *Time and Narrative*. Vol. I–II. University of Chicago Press, Chicago
- Rubin, David C. (1995). *Oral Tradition*, Oxford University Press, Oxford
- Sperber, Dan (1990). The Epidemiology of Beliefs. In: Fraser, Colin – Gaskell, George, ed., *The Social Psychological Study of Widespread Beliefs*, Clarendon Press, Oxford, 26–44.